Migrația unor motive muzicale putnene: supoziții şi contestări

Violina GALAICU

Atunci când se vorbeşte de existența unei şcoli muzicale la Putna medievală şi, mai cu seamă, atunci când se pune în valoare prestigiul pe care această şcoală l-a avut în epocă, se fac referiri la circulația cântării putnene dincolo de hotarele Țărilor Române. În special, se citează faptul că manuscrisele ruseşti din secolele XVII-XVIII conțin cântări denumite *raspev putnevskii* sau *raspev putevoi*, a căror origine, după cum afirmă unii cercetători români [1], acompaniați sau, mai exact, stimulați de alții străini [2], nu poate fi căutată altundeva decât la Putna lui Ştefan cel Mare. Odată cu melodiile – pretind partizanii acestei idei [3] – a fost preluată şi semiografia specifică manuscriselor putnene, care, în contextul general al muzicii bizantine, se raportează la notația neobizantină, iar în contextul mai restrâns al muzicii sacre ruseşti din secolele XVI-XVII se distinge ca o nouă modalitate de scriere (fiindcă, între timp, notația neumatică rusă evoluase pe un făgaş propriu) şi se desemnează prin *notația putevaia*. În principiu, teza este plauzibilă. Într-o perioadă în care „*religia unea pe oameni mai mult decât naționalitatea*"[4] , în care schimburile culturale cu vecinii noştri slavi sunt deosebit de intense, în care *Pripealele* lui Filotei monahul se regăsesc în manuscrisul *Stihirar kriukovîi* datând din 1437 şi păstrat în biblioteca lavrei Troița-Serghiev [5], în care Grigore Țamblac activează cu acelaşi succes la Suceava, ca şi la Kiev [6], pare firesc ca melodiile psalților putneni să fi fost împrumutate şi vehiculate de muzicienii ruşi, cu sau fără specificarea locului de unde provin. Dar, să vedem în ce măsură prezumția e susținută de argumente.

Mai întâi, vreau să precizez că expresia *putevoi raspev* (sau *raspev putevoi*) este într-adevăr prezentă în vechile codexuri muzicale ruseşti, precum şi în literatura

[1] Gh. Ciobanu, Studii de etnomuzicologie şi bizantinologie, vol. I, Bucureşti, 1974, p. 270-273, 281, 335, 390-391, vol. II, Bucureşti, 1979, p. 259, 266, 350, 353-354; O.L. Cosma, Hronicul muzicii româneşti, vol. I, Bucureşti, 1973, p. 160, 174-176; P. Brâncuşi, Muzica românească şi marile ei primeniri, vol. I, Chişinău, 1993, p. 107, 111; S. Barbu-Bucur, Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII şi începutul secolului XIX şi aportul original al culturii autohtone, Bucureşti, 1989, p. 28.

[2] R. Palikarova-Verdeil, La Musique Byzantine chez les Bulgares et les Russes (du IX-eme au XIV-eme siecle), Copenhaga, Ejnar Munksgaard, Boston Byzantine Institute, 1953, p. 75.

[3] Gh. Ciobanu, op. cit., paginile citate.; O.L. Cosma, op. cit., p. 175.

[4] Gh. Ciobanu, Studii de etnomuzicologie şi bizantinologie, vol. I, p. 269.

[5] ibidem, vol. I, p. 272.

[6] N. Cartojan, Istoria literaturii române vechi, Bucureşti, 1996, p. 57.

BDD-V2674 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:25 UTC)

specială consacrată acestora [7], nu însă şi expresia *raspev putnevskii*, căreia nu i-am dat de urmă. În bizantinologia românească sintagma *raspev putnevskii* s-a încetăţenit graţie stăruinţelor lui Gh. Ciobanu, care a acreditat-o pe baza aserţiunilor Rainei Palikarova-Verdeil. Cercetătoarea bulgară s-a grăbit să afirme, fără a aduce probe, că a circulat la ruşi, alături de *raspev bolgarskii*, *raspev greceskii*, *raspev kievskii* şi *raspev putnevskii* [8]. Acceptarea pripită (înaintea verificărilor de rigoare) a acestei informaţii trezeşte nedumerirea, cu atât mai mult cu cât însuşi Gh. Ciobanu, iar mai apoi şi T. Moisescu, au demonstrat – cu alte prilejuri[9] – deficienţa documentării şi precaritatea concluziilor Rainei Palikarova-Verdeil. În ceea ce priveşte sorgintea cântării *raspev putevoi* (noţiune şi fenomen care există realmente), cât şi a notaţiei *putevaia*, părerea medieviştilor români nu este împărtăşită de omologii lor ruşi. Din lucrările pe care le-am consultat [10] – şi am căutat să nu omit niciun autor de calibru – reiese fără echivoc că *putevoi raspev* este o ramificaţie a lui *znamennîi raspev*. Mai exact, *putevoi raspev* este (împreună cu *demestvennîi raspev*) o variantă mai elaborată a cântării *znamennîi*, apărută în zenitul evoluţiei ei.

N. Uspenski [11] arată că *putevoi raspev* moşteneşte de la *znamennîi* legătura cu Octoihul, ambitusul restrâns, de terţă sau cvartă, al formulelor constitutive, principiile de variere ritmico-intonaţională a motivelor, procedeele de arhitecturare melodică. Pedalarea pe valorile întregi (uneori augmentate), întreţeserea unor momente statice, însumând durate lungi, cu altele mai alerte, axate pe motive din pătrimi, utilizarea sincopelor ce frâng inerţia mişcării – toate acestea conferă cântării „*putevoi*" o notă aparte, o expresie mai tensionată, dar şi mai solemnă, mai elevată decât cea specifică pentru *znamennîi raspev*. Din confruntarea unor cântări *znamennîi* şi *putevoi*, scrise pe acelaşi text, se observă clar filiaţia lor melodică. În cazul unor creaţii de amploare, metamorfoza de la *znamennîi* la *putevoi* este mai radicală, dar filiaţia se poate depista şi în acest caz. Şi notaţia *putevaia* descinde din *znamennaia*, fiind prevăzută cu acele semne care să fixeze noile particularităţi ale cântării *putevoi raspev*. Deşi *znamennîi raspev* este, la origine, muzică sacră

[7] M. Brajnikov, Drevnerusskaia teoria muzîki po rukopisnîm materialam XV-XVIII vekov, Leningrad, 1972; N. Uspenski, Drevenrusskoe pevceskoe iskusstvo, Moscova, 1971; idem, Obrazţî drevnerusskogo pevceskogo iskusstva, Leningrad, 1971; idem, Znamennîi raspev, în Muzîkal'naia enţiklopedia, vol. 2, Moscova, 1974, p. 465-469; idem, Demestvennîi raspev, ibidem, p. 195-197; idem, Kondakarnoe penie, ibidem, p. 897-899; idem, Kriuki, în Muzîkal'naia enţiklopedia, vol. 3, Moscova, 1976, p. 74-75; idem, Putevoi raspev, în Muzîkal'naia enţiklopedia, vol. 4, Moscova, 1978, p. 491; O. Levaşeova, Iu. Keldîş, A. Kandinski, Istoria russkoi muzîki, vol. I, Moscova, 1980, p. 47-60; Iu. Keldîş, Ocerki i issledovania po istorii russkoi muzîki, Moscova, 1978, p. 39-63; idem, Russkaia muzîka, în Muzîkal'naia enţiklopedia, vol. 4, Moscova, 1978, p. 756-761; idem, Problemî istorii i teorii drevnerusskoi muzîki, Leningrad, 1979.

[8] R. Palikarova-Verdeil, op. cit., pagina cit.

[9] Vezi, de exemplu: Gh. Ciobanu, Studii de etnomuzicologie şi bizantinologie, vol. I, p. 337; vol. II, p. 306; T. Moisescu, Muzica bizantină în spaţiul cultural românesc, Bucureşti, 1996, p. 151-163.

[10] Vezi lucrările citate la nota 7.

[11] N. Uspenski, Obrazţî drevnerusskogo pevceskogo iskusstva, Leningrad, 1971, p. 78-79; Drevnerusskoe pevceskoe iskusstvo, Moscova, 1971, p. 214-222; Znamennîi raspev, în Muzîkal'naia enţiklopedia, vol. II, p. 468; Putevoi raspev, în Muzîkal'naia enţiklopedia, vol. IV, Moscova, 1978, p. 491.

BDD-V2674 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:25 UTC)

bizantină, el s-a constituit prin fuziunea cu tradiţiile muzicale laice într-un stil cu valenţe naţionale, întărite pe măsura înaintării în timp. Astfel că *putevoi raspev*, apărut în secolul al XVI-lea ca o derivaţie a lui *znamennîi*, nu mai lasă să se întrevadă decât rădăcinile ruseşti şi, într-o perspectivă mult adâncită (până în secolul al XII-lea), pe cele bizantine.

Elocvent pentru cele afirmate mai sus pare şi exemplul citat de Octavian Lazăr Cosma în favoarea tezei despre infiltrarea cântării putnene în muzica rusească. Este vorba despre un *heruvic* de Evstafii, aflat într-un manuscris din secolul al XVII-lea de la mănăstirea Soloveţkoe. O. L. Cosma recunoaşte faptul că melodia nu mai păstrează nimic din ethosul şi stilul savant, bogat melismatic, al pieselor şcolii de la Putna. Caracterul ei auster, factura diatonică, respiraţia largă sunt în consonanţă cu atributele muzicii ruseşti, nu şi cu cele ale scrisului lui Evstatie Putneanul. Putea oare o lucrare muzicală apărută în perimetrul artei sonore bizantine, conservatoare prin definiţie, să se modifice, la reluare, într-atât încât să nu mai fie recognoscibilă? O altă întrebare este dacă autorul melodiei în discuţie, Evstafii, este unul şi acelaşi cu Evstatie de la Putna. Nu există niciun fel de indicii în acest sens şi deci nu avem la îndemână decât expertiza stilistică, care infirmă identificarea. Nu numai aserţiunile medieviştilor ruşi sunt în dezacord cu provenienţa putneană a lui *putevoi raspev*, dar şi Anne E. Pennington, cercetătoare perspicace şi credibilă, contestă acest lucru: „Sugestia potrivit căreia expresia *putevoi raspev* derivă din numele mănăstirii întâmpină prea multe dificultăţi morfologice şi probabil şi cronologice” [12].

Dificultăţile morfologice de care pomeneşte slavista de la Oxford se rezumă la următoarele: atât determinativul *putevoi*, cât şi *putnoi* (o altă formă, la care se referă E. Kaluzniacki şi Gh. Ciobanu) pot fi derivate pur şi simplu de la *put* („drum”, „cale”), şi nu de la Putna. Dificultăţile cronologice ţin de faptul că apariţia lui *putevoi raspev* este localizată la începutul secolului al XVI-lea (după I. Gardner), dată prea timpurie „pentru ca şcoala de la Putna să-şi fi putut impune *marca*” [13]. N. Uspenski spune că termenul *put* este întâlnit din vremea lui Ivan cel Groaznic, adică pe la 1533-1584 [14]; or, dacă ne gândim că stilul de cântare s-a propagat înaintea termenului, îi vom aproxima data apariţiei tot pe la începutul secolului al XVI-lea. Se pare că în afară de dificultăţi morfologice şi cronologice, există şi dificultăţi de ordin semantic. În suita de argumente, menite să ne convingă că *putevoi raspev* este o iradiere a stilului de la Putna românească, aflăm la Gh. Ciobanu [15] următorul raţionament. Sensul obişnuit al cuvântului *put* fiind „drum”, „cale”, expresia *raspev putevoi* ar trebui să însemne „cântec de drum”. Cum această accepţiune cade încă de la început, fiind vorba de codice bisericeşti, şi nu de colecţii de cântări lumeşti, singura explicaţie etimologică plauzibilă a lui *putevoi* trimite la mănăstirea Putna. Dar iată că şi acest raţionament primeşte replica lui N. Uspenski [16], care arată că *putevoi raspev* se cânta în timpul procesiunilor cu crucea, de Paşti, se intona şi la

[12] Anne E. Pennington, Muzica în Moldova medievală/ Music in Medieval Moldavia. Ediţie bilingvă îngrijită şi postfaţată de T. Moisescu, Bucureşti, 1985, p. 53-55.

[13] Anne E. Pennington, op. cit., p. 53, nota 39.

[14] N. Uspenski, Drevenrusskoe pevceskoe iskusstvo, Moscova, 1971, p. 214.

[15] Gh. Ciobanu, Studii de etnomuzicologie şi bizantinologie, vol. I, p. 271.

[16] N. Uspenski, Putevoi raspev, în Muzîkal'naia enţiklopedia, vol. IV, Moscova, 1978, p. 491.

BDD-V2674 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:25 UTC)

intrarea solemnă a fețelor bisericeşti în altar şi această conexiune cu un anumit tip de mişcare ritualică i-a condiționat denumirea.

Din creația monodică *putevoi raspev* a pătruns în polifonia sacră rusă, înfiripată în secolul al XVII-lea [17]. Autorii compozițiilor plurivocale foloseau melodiile *putevoi* în calitate de *cantus firmus*. Totuşi cântarea *putevoi* nu trebuie confundată cu *put* (această confuzie se face în studiul Rainei Palikarova-Verdeil [18]) – conductul de bază în aşa-zisele *strocinoe penie* şi *demestvennoe penie* desemnând forme rudimentare de multivocalitate. În partiturile *strocinîe* sau *demestvennîe*, vocea din mijloc, concentrând şi materialul melodic principal, se numea, în orice caz, *put*, fie că se întemeia pe un *putevoi raspev*, fie că nu. Deşi, până în acest moment, am polemizat cu Gh. Ciobanu, am dori să încheiem, paradoxal, chiar cu o spusă a reputatului bizantinist român: „E bine să revendicăm ceea ce poate porni de la noi, dar să avem grijă să nu afirmăm mai mult decât se cuvine" [19].

Bibliografie

Barbu-Bucur 1989: S. Barbu-Bucur, *Cultura muzicală de tradiție bizantină pe teritoriul României în secolul XVIII şi începutul secolului XIX şi aportul original al culturii autohtone*, Bucureşti, Editura Muzicală.

Brajnikov 1972: M. Brajnikov, *Drevnerusskaia teoria muzîki po rukopisnîm materialam XV-XVIII vekov*, Leningrad.

Brâncuşi 1993: P. Brâncuşi, *Muzica românească şi marile ei primeniri*, vol. I, Chişinău, Editura Muzicală.

Ciobanu 1974: Gh. Ciobanu, *Studii de etnomuzicologie şi bizantinologie*, vol. I, Bucureşti, Editura compozitorilor.

Cartojan 1996: N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române.

Cosma 1973: O.L. Cosma, *Hronicul muzicii româneşti*, vol. I, Bucureşti, Editura Muzicală a Uniunii Compozitorilor.

Levașeova 1980: O. Levaşeova, Iu. Keldîş, A. Kandinski, *Istoria russkoi muzîki*, vol. I, Moscova.

Palikarova 1953: R. Palikarova-Verdeil, *La Musique Byzantine chez les Bulgares et les Russes (du IX-eme au XIV-eme siecle)*, Copenhaga, Ejnar Munksgaard, Boston Byzantine Institute.

Pennigton 1985: Anne E. Pennington, *Muzica în Moldova mediavală/ Music in Medieval Moldavia*, Ediție bilingvă îngrijită şi postfațată de T. Moisescu, Bucureşti.

Uspenski 1971: N. Uspenski, *Drevenrusskoe pevceskoe iskusstvo*, Moscova.

Uspenski 1971: *Obrazțî drevnerusskogo pevceskogo iskusstva*, Leningrad.

[17] Vezi lucrările citate la nota 7.

[18] R. Palikarova-Verdeil, op. cit., pagina cit.

[19] Gh. Ciobanu, Studii de etnomuzicologie şi bizantinologie, vol. I, p. 391.

BDD-V2674 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:25 UTC)

The Migration of Some Putna Musical Motives: Suppositions and Contestations

The paper approaches the subject of emergency of Romanian medieval choir singing outside the Moldo-Valachian borders and their movement to the Slavic peoples from East. In the Romanian musical historiography occurred the idea that those melodies from the Russian manuscripts from the 17th and 18th centuries, known as *putevoi raspev* could be of Putnian origin, that means that they were created by the Romanian *melurgs* from the Putna monastery. The assertion seems to be plausible, as we speak about an age of very intense cultural interchanges with our Slavic neighbors, when the monk Filotei's *Pripeale* got into the *Stihirar Kriukovyi* manuscript, dated 1437 and kept at the Troita-Sergeev lavra's library, where Grigore Țamblac preached with the same success both in Suceava and in Kiev. However, the stylistic expertise of the *putevoi* chants, sustained by chronological, etymological, semantic and graphic arguments denies the supposition. The final conclusion is that motives with the specification *putevoi* (*putevoi raspev*) are a derivation of the *znamennyi* chant. Z*namennyi raspev* was constituted by the fusion with the laic musical tradition in a style of national Russian values, consolidated through time. Respectively *putevoi raspev* can't be attributed to the Musical School from Putna.

Institutul Patrimoniului Cultural, Academia de Ştiinţe a Moldovei,
CHIŞINĂU, REPUBLICA MOLDOVA

BDD-V2674 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:25 UTC)

BDD-V2674 © 2013 Editura Alfa
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-06 21:38:25 UTC)